

ביאורי מקראות בספר שמואל

מאמר טו

חנה מול עלי - ספר דברים מול ספר במדבר

במאמר קודם עמדנו על המפגש הראשוני, האילום, בין חנה לעלי הכהן. עלי יושב על מזוזת היכל ה', מתוך מורא מקדש, ומתוך חרדה על כבודו של היכל ה', כשומר שלא יכנסו זרים להיכל, שלא יטושטש ההבדל בין הקדש לחול. מולו ניצבת וקמה חנה, המתרוממת והמתמלאת כח דווקא מתוך האכילה בשילה והשתיה, ומתוך כך היא מתפללת לה', ובכך היא מייצרת חיבור בין הקדש והחול. אלו שתי הדרכים המרכזיות והשונות כל כך ביחס למקדש, אשר המתח ביניהם הוא המכונן את תחילתו של ספרנו.

במאמר זה נבקש לראות כיצד מפגש זה מייצג מעבר שנרמז כבר בתורה, בחלוקה בין ספר במדבר לספר דברים.

היחס בין המקדש לאדם לאורך חמשת חומשי התורה

כפי שהארכנו במקום אחר¹, היחס בין מקום המקדש, מקום השראת השכינה, לבין האדם - הוא הציר המרכזי שעליו ממוקמת החלוקה בין חמשת חומשי התורה. בספר בראשית אצל יעקב אבינו אנו מוצאים מפגש חד פעמי בין האדם לבין מקום המקדש, ואת התגובה הראשונית המתבקשת ממנו: וַיֵּיךְ וַיֹּאמֶר מֶה נִזְרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם. בספר שמות, ההתגלות של ה' אל האדם הופכת להיות קבועה ומתמשכת, אך עדיין היחס הוא של רתיעה ועצירה מרחוק: כך מתחיל הספר, במפגש הראשוני של משה עם מקום השראת השכינה - אֶל תִּקְרַב הָלֵם שֶׁל נֶעְלִיךְ מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲתָה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמֶּת קֹדֶשׁ הוּא, וכך הוא גם מסתיים: וְלֹא יָכַל מֹשֶׁה לָּבוֹא אֶל אֱהֱל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֶנָן וְכָבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן.

בין המקדש בספר ויקרא, למקדש בספר במדבר

בספר ויקרא חלה התקרבות של ממש בין האדם ובין השכינה - הקב"ה מצווה את הכהנים להיכנס לתוך אהל מועד להקריב לפניו קרבנות, אולם התקרבות זו אינה אל האדם כאדם,

1. ראה במבוא לספרנו 'להתהלך' על חמשה חומשי תורה.

אלא רק בזהותו העליונה והרוחנית: הכניסה אינה אלא לעבוד עבודה ולשרת לפני ה', והיא מוגבלת לכהנים בלבד, מה שמצמצם את היחס בין השכינה לאדם רק בהיותו כהן, קדוש ומופרש (ומשום כך נקרא הספר 'תורת כהנים', משום שבכל החלק הנוגע למקדש עצמו, אין הוא עוסק אלא בכהנים בלבד)².

רק בספר במדבר יתחיל היחס בין השראת השכינה לבין כל עם ישראל, כאשר מוקם מחנה ישראל, המקבל את קדושתו מהיותו מסביב לאהל מועד. אלא שעם העובדה שהקדושה מתפשטת לכלל ישראל ולא רק לכהנים - עדיין היחס הוא מסויג ומרוחק, והוא מתבטא בעיסוק מוגבר סביב שמירתו של המקדש מפני זרים.

כבר בתחילת הספר אנו מוצאים "וּבְנִסַּע הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבְחֻנַּת הַמִּשְׁכָּן יִקְיֻמוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזֶּהרֶה הַקָּרֵב יוֹמֵת" (א נא). ביטוי זה, של וְהַזֶּהרֶה הַקָּרֵב יוֹמֵת מופיע עוד שלש פעמים נוספות בספר במדבר (למעשה, בכל פעם שמזכרת עבודת הלוויין במשכן): "וְאֵת אֶהֱרֹן וְאֵת בְּנָיו תִּפְקֹד, וְשָׁמְרוּ אֶת כְּהֻנַּתם וְהַזֶּהרֶה הַקָּרֵב יוֹמֵת. (ג י) וכן בפסוק שהובא לעיל: וְהַחֲנִיזִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קִדְּמָה לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד מִזְרָחָה מִשֶּׁה וְאֶהֱרֹן וּבְנָיו שְׁמֵרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזֶּהרֶה הַקָּרֵב יוֹמֵת" (ג לח). ובהמשך, בפרשת קרח: וְאֵתָהּ וּבְנֶיהָ אֶתָּה תִּשְׁמְרוּ אֶת-כְּהֻנַּתְכֶּם לְכָל דְּבַר הַמִּצְוָה וּלְמִבֵּית לְפָרֹכֶת וְעַבְדְּתֶם עֲבֹדַת מִתְּנֶה אֶתָּה אֶת כְּהֻנַּתְכֶּם וְהַזֶּהרֶה הַקָּרֵב יוֹמֵת".

הלא דבר הוא, שאזהרה זו, החוזרת ונשנית ארבע פעמים בספר במדבר, אינה מופיעה כלל בספר ויקרא! אפילו כאשר הדבר מתבקש, כמו בסוף פרשת המילואים, כאשר הפסוק אומר וּפְתַח אֹהֶל מוֹעֵד תִּשְׁבּוּ יוֹמָם וְלַיְלָה שְׁבַעַת יָמִים וְשָׁמְרֶתֶם אֶת מִשְׁמֶרֶת ה' (ח לה), ובכך הוא דומה מאד לפסוק הנזכר וְהַחֲנִיזִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קִדְּמָה לִפְנֵי אֹהֶל-מוֹעֵד מִזְרָחָה מִשֶּׁה וְאֶהֱרֹן וּבְנָיו, שְׁמֵרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ, הרי שההמשך 'לְמִשְׁמֶרֶת, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזֶּהרֶה הַקָּרֵב, יוֹמֵת' נעדר ממנו.

טעם הדבר, כפי הנראה, הוא משום שספר ויקרא עוסק, כאמור, אך ורק ביחס בין הכהן לבין המקדש, ואילו הזר 'אינו בפרשה' כלל; רק בספר במדבר מתכוון יחס של המקדש לכלל ישראל, והיחס הזה הוא מוגבל ומרוחק: מחנה ישראל אמנם ממוקם סביב למשכן, אך ביניהם מבדיל מחנה לויה, אשר מטרתו מוצהרת היטב בפסוק שהבאנו: וְהַחֲנִיזִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קִדְּמָה לִפְנֵי אֹהֶל-מוֹעֵד מִזְרָחָה מִשֶּׁה וְאֶהֱרֹן וּבְנָיו, שְׁמֵרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ, לְמִשְׁמֶרֶת, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וְהַזֶּהרֶה הַקָּרֵב, יוֹמֵת (ג לח).

2. בעזרת ה' בספרנו על ספר ויקרא נעמיק בענין זה, ובשאלת היחס בין החלק העוסק במקדש לבין שאר החלקים שבספר.

ספר ויקרא - תורת כהנים, במדבר - תורת הלויים

נראה, שזהו גם טעם החלוקה בין הזכרת קידוש הכהנים להזכרת קידוש הלויים: קידוש הכהנים מוזכר בספר ויקרא בהרחבה בפרשת המילואים: א וַיְדַבֵּר יְהוָה, אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר. ב קח אֶת-אַהֲרֹן, וְאֶת-בָּנָיו אִתּוֹ, וְאֶת הַבְּגָדִים, וְאֶת שְׁמֹן הַמִּשְׁחָה; וְאֶת פֶּר הַחֹטֵאת, וְאֶת שְׁנֵי הָאֵילִים, וְאֶת, סֵל הַמִּצּוֹת... ו וַיִּקְרַב מֹשֶׁה, אֶת-אַהֲרֹן וְאֶת-בָּנָיו; וַיִּרְחֹץ אֹתָם, בַּמַּיִם. ז וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת-הַכֹּהֲנֶת, וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בְּאַבְגֵּט, וַיִּלְבֹּשׁ אֹתוֹ אֶת-הַמַּעֲלִל, וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת-הָאֶפֶד; וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ, בַּחֹשֶׁב הָאֶפֶד, וַיֹּאפֶד לוֹ, בּוֹ. ח וַיִּשֶׂם עָלָיו, אֶת-הַחֹשֶׁן; וַיִּתֵּן, אֶל-הַחֹשֶׁן, אֶת-הָאוּרִים, וְאֶת-הַתָּמִים. ט וַיִּשֶׂם אֶת-הַמִּצְנֶפֶת, עַל-רֹאשׁוֹ; וַיִּשֶׂם עַל-הַמִּצְנֶפֶת אֶל-מֹל פָּנָיו, אֶת צִיץ הָהָב נֹזֵר הַקֹּדֶשׁ, כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה, אֶת-מֹשֶׁה... ו וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת-בְּנֵי אַהֲרֹן, וַיִּלְבָּשֶׂם כְּתֹנֶת וַיַּחְגֹּר אֹתָם אֲבָגֵט, וַיַּחְבֹּשׁ לָהֶם, מִגְבָּעוֹת--כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה, אֶת-מֹשֶׁה... ל וַיִּקַּח מֹשֶׁה שְׁמֹן הַמִּשְׁחָה, וּמִן-הַדָּם אֲשֶׁר עַל-הַמִּזְבֵּחַ, וַיַּז עַל-אַהֲרֹן עַל-בְּגָדָיו, וְעַל-בָּנָיו וְעַל-בְּגָדֵי בָנָיו אִתּוֹ; וַיִּקְדֹּשׁ אֶת-אַהֲרֹן אֶת-בְּגָדָיו, וְאֶת-בָּנָיו וְאֶת-בְּגָדֵי בָנָיו אִתּוֹ.

מתי נעשה כל זה? ביום הראשון למילואים, כפי שנאמר מיד: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-אַהֲרֹן וְאֶל-בָּנָיו... וּמִפְתַּח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצֵאוּ, שְׁבַעַת יָמִים--עַד יוֹם מְלֹאת, יְמֵי מְלֹאִיכֶם: כִּי שְׁבַעַת יָמִים, יִמְלֵא אֶת-יְדְכֶם.

לעומת זאת, קידוש הלויים, שנעשה באותו הזמן, לא נזכר כלל בספר ויקרא, אלא רק בספר במדבר: ה וַיְדַבֵּר יְהוָה, אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר. ו קח, אֶת-הַלְוִיִּם, מִתּוֹךְ, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וְטַהַרְתָּ, אֹתָם... וְהִקְרַבְתָּ, אֶת-הַלְוִיִּם, לִפְנֵי, אֹהֶל מוֹעֵד; וְהִקְהַלְתָּ--אֶת-כָּל-עֵדֶת, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. י וְהִקְרַבְתָּ אֶת-הַלְוִיִּם, לִפְנֵי יְהוָה; וְסָמְכוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-יְדֵיהֶם, עַל-הַלְוִיִּם. יא וְהִנִּיף אַהֲרֹן אֶת-הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה, מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וְהָיוּ, לְעֶבֶד אֶת-עֲבַדְתִּי יְהוָה.

סיבת הדבר, משום שכל חומש וחומש עוסק במאורעות השייכים אליו. ספר ויקרא, כתורת כהנים, עוסק רק בכהנים: הם אלו הנכנסים למשכן, הם אלו העובדים את עבודת הקרבנות (ואכן, לא רק קידוש הלויים אינו מוזכר בספר זה, אלא אין בו אזכור כלל לשבט לוי). לעומת זאת, ספר במדבר עוסק ביחס של המקדש ומחנה ישראל, ומתוך כך הוא מדגיש את השמירה על המקדש מ'הזר הקרב', וזהו בדיוק תפקידם של הלויים. לשמר את היחס של היראה, של הריחוק, בין המקדש לבין האדם.

ספר דברים - קירבה בין המקדש והאדם

בספר דברים, החומש האחרון - מגיעה מדרגה חדשה ביחס בין המקדש ובין האדם: מיד בתחילת פרשת ראה, כאשר הספר מתחיל להתכנס להוראה פרטנית של מצוות ה', מופיע הציווי על ההנהגה ביחס למקדש:

אלה החקים והמשפטים, אשר תשמרון לעשות, בארץ, אשר נתן ה' אלהי אבותיה לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים, על האדמה... כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם, מכל שבטיכם, לשום את שמו, שם לשכנו תדרשו, ובאת שמה. והבאתם שמה, עלתיכם וזבחיכם, ואת מעשרתיכם, ואת תרומת ידכם; ונדריכם, ונדבתיכם, ובכרת בקרכם, וצאנכם. ואכלתם שם, לפני ה' אלהיכם, ושמחתם בכל משלח ידכם, אתם ובתיכם אשר ברכה, ה' אלהיך... והיה המקום, אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו, את כל אשר אנכי מצוה אתכם: עולתיכם וזבחיכם, מעשרתיכם ותרומת ידכם, וכל מבחר נדריכם, אשר תדרו לה'. ושמחתם, לפני ה' אלהיכם אתם ובניכם ובנותיכם, ועבדיכם ואמהתיכם; והלוי אשר בשעריך, כי אין לו חלק ונחלה אתכם.

המקדש מופיע איפוא בספר דברים כמקום שאליו מגיע האדם עם קרבנותיו, אך לא רק בשביל להקריב אותם לה', אלא בעיקר בשביל לאכול בעצמו לפני ה', ולשמוח לפניו בכל משלח ידו, הוא וביתו.

בנוסף, בספר דברים משמש המקדש כמקום לשמוע את דבר ה': "כי יפלא ממך דבר למשפט... וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו"; "בבוא כל ישראל לראות את פני יהוה אלהיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם", ועוד ועוד. נראה שתפקיד זה של המקדש הוא תוצאה של היחס הקרוב שלו עם האדם: לימוד נעשה מתוך עמדה של קירבה, של שותפות, של נתינת אמון באדם שהוא יבין ויפנים את דבר ה'.

זהו אם כן היחס בין המקדש והאדם של ספר דברים, לא רק 'המקדש והכהן' כבספר ויקרא, ולא רק 'והזר הקרב יומת' כבספר במדבר, אלא 'לשכנו תדרשו, ובאת שמה והבאתם שמה, עלתיכם וזבחיכם... ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם, ושמחתם בכל משלח ידכם, אתם ובתיכם אשר ברכה ה' אלהיך'. המקדש משמש בשביל 'האדם כאדם', אדם האוכל והשותה והשמח במשלח ידו, בשפע שברכו ה' אלהיו - על מנת שיעשה זאת בקדושה וטהרה 'לפני ה' אלהיכם'.

חנה מול עלי הכהן - ספר דברים מול ספר במדבר

מכאן נוכל לשוב ולהתבונן בתיאור המפגש בין חנה לבין עלי הכהן, תיאור המכיל בתוכו, ללא אומר וללא דברים, את כל המטען העצום שיש במפגש זה: אל מול דמותו של עלי הכהן, המייצג את ספר במדבר, בהיותו יושב על-הכסא על-מזוזת היכל ה', על מנת לשמור את משמרת המקדש למשמרת בני ישראל, והזר הקרב יומת - מייצגת דמותה של חנה את

.....
 ספר דברים, בקימתה מיגונה אַחֲרֵי אֲכָלָה בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שְׁתָּה, כפי שנאמר בפסוק 'וְאֲכַלְתֶּם-
 נֶשֶׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם... וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם'.

הנה כי כן, ההתקדמות בציר היחס שבין המקדש, השכינה, הקב"ה ובין האדם - משתלשלת
 מתוך התורה לעבר המציאות עצמה, כאשר דברי ימי עם ישראל בפועל מתקדמים על
 הציר הזה: מעלי שמייצג את ספר במדבר - לחנה המייצגת את ספר דברים.

נערך על ידי הרב יצחק רצקר

להצטרפות לרשימת התפוצה של שיעורי הרב אורי הולצמן

ניתן לשלוח דוא"ל לכתובת:

shiurim- shiuriholzman+subscribe@googlegroups.com

holzman@gmail.com

עיצוב ועימוד: ארי יארמיש 0548400711